MERCS ISTVÁN*

„A LÁBATLAN EMBER PÉLDÁUL EGYET SE BOTLIK...”
NAGY LAJOS KÉPTELEN TERMÉSZETRAJZ CÍMŰ MŰVÉRŐL

Kulcsszavak: *Nagy Lajos, Képtelen természetrajz, humor, karcolat, természetrajz, enciklopédia, bestiárium, közmondás*

I.

„Karinthy, Örkény, Nagy Lajos mind a mestereink” – fogalmaz a magyar abszurd humor képviselőjének, L’art pour l’art Társulatnak meghatározó tagja, Pandacsöki Boborján „magyar hangja”, Dolák-Saly Róbert.¹ Karinthytól a *Tanár úr kérem* vagy az *Így írtok ti* egészét avagy részleteit sokan olvasták. Azt is tudhatjuk, hogy Karinthy humorban nem ismert tréfát. Örkény groteszk világlátásáról is sokan szerezhettek élményeket a *Töték* – s annak méltán népszerű filmfeldolgozása, az *Isten hozta, Örnagy úr!* –, avagy az egyperces novellák kapcsán. De mennyire ismert az olvasók előtt a *Nyugathoz* kötődő Nagy Lajos írásművészete? S mennyi tapasztalatunk van Nagy Lajos fanyar ízű, nem ritkán provokatív humoráról?

A válasz nem túl kedvező: kevés, alig valamennyi, vagy annyit se...

Közelítsünk fordítva a kérdéshez. Ne a mester, Nagy Lajos, hanem a tanítványok, a L’art pour l’art Társulat tagjainak humora felől induljunk. Sokan emlékezhetnek, milyen elemi erővel robbant be az 1990-es évek elején a magyar humor történetébe ez a Társulat. A rádió és televízió által a széles közönséghez ért el az ún. abszurd humor. A Társulat elsősorban nem a helyzet- és/vagy jellemkomikumra épített – bár ennek lehetőségeit is jelentősen kiaknázza –, hanem nyelvi játékokkal „humorbombázta” a nézőket. Már a műsor címe is ilyen humorbomba volt: *Vastyúk is talál szeget*. Más példa: „*Tágujjon innen, mert én keményköpésű vagyok!*” – mondja Besenyő Pista bácsi, s miután ráköpött a szekrényre, az összeomlott. Újabb példa: „*Fél lábbal a zsírban vagyok*” – vallotta be Anti bácsi, amikor belelépett zsíros bődönbe. És még: „*Káposztára tésztát sose bízzál!*” avagy „*És mégis rozoga Föld!*” avagy „*Távozz tőlem sántán!*” – s idézhetnénk még példák sokaságát.

Nos, ilyen nyelvi poénok sokaságával találkozhat az olvasó, ha kinyitja Nagy Lajos *Képtelen természetrajz* című, vékonyka könyvét. Már maga a cím is nyelvi játék. A *képtelen* kettős jelentését használja ki. Egyrészt az ilyen típusú könyvek többsége illusztrált volt, Nagy Lajos műve viszont „kép nélkül való”. Másrészt a címben szereplő jelző arra is utal, hogy a könyvben képtelen, meghökkentő gondolatvezetéseket olvashatunk. A görbe tükör állítása, a valóság ábrázolásának érdekében a valóságtól való elrugaszkodás az egyik tipikus út a valóság művészi

* MERCS István (1977), PhD, irodalomtörténész, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület elnöke, Nyíregyháza.

1 *A humor mint állandó lelkiállapot*. Magyar Nemzet 2003. szeptember 19. Online: <http://mno.hu/kulturpult/a-humor-mint-allando-lelkiallapot-700669>.

megragadására. Nagy Lajos fanyar humora Van Gogh ars poeticáját idézheti fel az olvasóban: „Legfőbb vágyam, [...] hogy megtanuljak hibásan festeni a valóságnak olyan átalakításával, hogy hazugság legyen belőle, amely hazugság igazabb a szó szerinti valóságnál”.² S az ábrázolásmód kapcsán akár Nagy Lajos is megfogalmazhatta volna, amit a posztimpresszionista festő vágott oda saját alkotása védelmében: „A jó urak persze azt mondják majd rá, hogy karikatúra, nem értik, miért túlzok. De bánom is én”.³ Az idézet a művészi út öntudatos vállalása mellett a művész félelmét is kifejezi. Van Gogh valójában rettegte a gondolatot, hogy műveit karikatúráként kezelik, s tudjuk, hogy Nagy Lajos sem humoristaként tekintett magára, még ha a humor az egyik fontos kifejező eszköze volt is.

A cím másik fogalma, a természetrajz első ránézésre könnyen értelmezhető. A téma- és egyben műfajjelölő természetrajz meghatározás utal a 18–19. század és a 20. század elejének iskolai stúdiumára. Ezt a penzumot kellett teljesítenie az írónak, s jól ismerte ezt a kortárs olvasó is. A 19. század végén, 20. század elején a természettudományok iránt megnőtt az érdeklődés. Az állatvilágot tárgyaló népszerűsítő munkák közül az Alfred Edmund Brehm nevével jelzett, gyönyörűen illusztrált *Az állatok világa* című enciklopédikus könyv volt a legismertebb és legelterjedtebb. A többször kiegészített, időről időre átdolgozott, Brehm halála után is aktualizált sokkötetes mű meghatározó élmény volt generációkon keresztül.⁴ A legkülönbözőbb nyelveken történő kiadás során az adott nemzet kiváló tudósai nem csupán lefordították a művet, valójában a helyi megfelelőjét készítették el. Nagy Lajos rájátszik erre a mintára, s magát a köznyelvben családiasan csak „öreg Brehmként” emlegetett természettudós egyik magyarítójaként tünteti fel, amikor *A milliomos-állat a nagy „Brehm” kötetéből* című humoreszke címébe emeli a német szerzőt. A tudományos-ismeretterjesztő zoológiai munkában természetszerűleg a leíró jelleg dominál. A stílusparódiaként is felfogható *Képtelen természetrajzban* sem ritkák a tényszerű megállapítások, ám ezek csupán ürügyként, felvezetőként szolgálnak valamilyen allegorikus-moralizáló tanulság kimondásához.

Az etikai-morális tanulság meglepte kitágítja a természetrajz fogalmának értelmezési síkját. A természetrajz több mint kétezer évre visszatekintő nagy tradíciókkal rendelkező műfaj. Az állatok viselkedésének, közösségének leírása és az emberi magatartásformákra és az emberi társadalomra vonatkoztatása ősi kelléke az irodalom eszköztárának. Az ókori görögöknél Arisztotelész és Theophrasztosz munkássága említendő. A természetrajzok és az enciklopédikus igényrel írt áttekintések őseként Plinius 37 könyvből álló *Naturalis historia* című munkáját tekinthetjük. Plinius mai értelemben véve nem természettudós volt, „egészében nem a tudományos ismeretközlést tekinti elsődleges céljának, hanem azt a fajta *utilitast*, amely a műfaj, az *enkyklios paideia* kezdeteire vezethető vissza: a nevelést. Példázattá, etikai *exemplum*má tenni az állatok világát, akként felmutatni, és mindezt alapvetően anekdoták sorozatával érthetővé tenni”.⁵

Végző soron Nagy Lajos gúnyos hangvételő, rövid terjedelmű természetrajza hasonló célokat követ. Azzal nem lehet vádolni a magyar író, hogy természettudósi babérokra tört. Azt

2 Idézi Sík Sándor: *Esztétika*. Szent István Társulat, Bp., 1946. 122.

3 Henri PERRUCHOT: *Van Gogh élete*. Kossuth, Bp., 2012.

4 KORSÓS Zoltán–SZÉL György: „Nézd meg a Brehm-ben!” 125 éve született a legendás német természettudós, Alfred Edmund Brehm. *Természet Világa* 2004. 541–544.

5 DARAB Ágnes: *Az állatvilág példázatos élete. Idősebb Plinius Természetrajzának zoológiájáról*. Ókor 2014. 3. sz. 55.

viszont bizton mondhatjuk, hogy nevelni akar, s ezt „nem középiskolás fokon” teszi. Az *enkyklios paideia* eredeti értelemben az ókori görögök műveltségisméje, olyan általános műveltség, amely birtokosát, tudóját a polisz számára hasznos polgárrá teszi.⁶ Ebben az értelemben Nagy Lajos enciklopédiája eligazít arra nézve, hogy mi mindennel kell tisztában lenni Magyarországon Kr. u. 1920 körül, Kr. u. 1920 után. Az író történelmünk egy újabb vészterhes korszakában, 1949-ben maga szerkesztette sajtó alá a *Képtelen természetrajz* és egyéb, e témakörben született karcolatait. A könyv előszavában – visszatekintve – azzal magyarázza humoreszkjei újraközlését, hogy „hasznos, ha minél többször, tehát ily karcolatokon át is, újra és újra átéljük és minél alaposabban megtanuljuk, milyen három évtizedet éltünk át”.⁷

Nagy Lajos *képtelenségei* nem csak nyomokban tartalmaznak enciklopédikus igényt. A szerzőt számos írói tulajdonsága tette alkalmassá erre. Ezek közé sorolandók a közérthetőségre törekvő stílus, a szórakoztató szertelenségében is rendszerező és rendszertető hajlam, a pontos megfogalmazásra, definíciók alkotására való törekvés. Az enciklopédikusság számára életprogram, s mint ilyen nem köthető egyetlen életszakaszhoz.

A *Képtelen természetrajz* humoreszkjei eredetileg különféle lapokban jelentek meg, könyv formában pedig először 1921-ben láttak napvilágot. Az ekkor közölt karcolatokat azonban a következő mintegy három évtizedben számos olyan kurta, szellemes írás követte, amelyek könnyen beilleszthetőek lennének ebbe a rövidre szabott kötetecskébe. Mindez azt eredményezte, hogy a karcolatgyűjtemény kiadástörténete szinte áttekinthetetlenül kusza. Az 1949-es kiadásban a szorosabban vett, 1921-es *Képtelen természetrajz* novellái mellett *A NAGY ÁLLATKERT* címmel több, ebbe a tematikába és műfaji keretbe illő írás szerepel. A fejezetcímét nagybetűs és kurzív írásmódja kétértelművé teszi. Egyrészt utal arra a közkeletű megfogalmazásra, hogy világunk egy nagy állatkert, ahogy a mondás tartja, nagy az Isten állatkertje. Másrészt a *NAGY* szerepelhet birtokos jelzőként is. Így azt jelentheti, hogy ezek a szövegek az író saját állatkertjének „lakóit” ábrázolják. A szándékosság nem kizárt.

De még a kibővített kötetben sem szerepel jó néhány olyan humoreszk, amelyek könnyen és zökkenőmentesen illeszkednének az eredeti, mintegy negyven karcolatot tartalmazó könyvecskébe. Az 1926-os *A jó polgár* című írás például ironikus hangú, általános útmutatást, oktatást (azaz „*enkyklios paideia*”-t) ad, hogy milyen az épp aktuális hatalom szemszögéből hasznos polgár. A jó polgár olyan, akinek jellemzője többek közt, hogy „kedvenc miniszterelnöke gróf Bethlen István. Kedvenc humoristája Kunapé, irodalmi eszményképe a kabaré; Adyról például ez a véleménye: »Én nem szeretem, de azt mondják, hogy egy jó költő legyen«”.⁸

Az enciklopédia fogalmára közvetve Nagy Lajos maga is reflektál. 1937-es *Természetrajzból: kitűnő* című írásában egy álombeli szellemjárás során az író felkereste egykori tanára, s egy napot adott, hogy felkészüljön egy túlvilági létét befolyásoló nagy vizsgára. A felkészülésre szánt napon eleinte elhessegeti a fenyegető jelenést, de aztán lázasan kutatni kezd könyvespolcán. Más nem lévén kéznél, egy, a karcolatban meg nem nevezett, 1653-as kiadványból

6 Vö. pl. HOFFMANN Zsuzsanna: *Az antik nevelés*. Gondolat, Bp., 2009. 72–73.

7 NAGY Lajos: *Képtelen természetrajz*. Előszó NAGY Lajos. Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat, Bp., 1949. (a továbbiakban NAGY: *Képtelen természetrajz*) 6.

8 Uő: *Válogatott karcolatok*. Vál., s. a. r., jegyz. GORDON Etel. Szépirodalmi, [Bp.], 1957. (a továbbiakban NAGY: *Válogatott karcolatok*) 239. A Nagy Lajos műveiből vett idézeteknél ezt a kiadást használtam.

kezd lázasan jegyzetelni. Az évszám már sejteti, hogy melyik munka lehet ez. A szövegszerű összevetés pedig egyértelművé teszi, hogy a magyar írásbeliség első enciklopédiáját, Apáczai Csere János munkáját evokálta.⁹

Plinius és Apáczai Csere János zoológiájában közös, hogy mindketten a leírásra hagyatkoznak, esetleg analógiákat kínálnak fel, a moralizáló fejtegetéseket kerülik. Nagy Lajos karcolatai viszont nemcsak a társadalmi, politikai áthallásokban gazdagok, hanem bővelkednek az erkölcsi tanulságok megfogalmazásában is. A humoreszkek ezen sajátossága a két évezredes keresztény tradíció áttételes örökségét mutatja. A *Physiologus* (a megjelölés szerző és cím egyben) és különböző középkori bestiáriumok a természet jelenségeiben a titokzatos isteni világ rejtélyeinek feltárulkozását vélték meglátni.¹⁰ A németből átültetett első magyar nyelvű természetrajz fordítója, Miskolczi Gáspár 1702-ben posztumusz megjelent *Egy jeles vad-kert, avagy oktan állatok históriája* című műve eszerint a tradíció szerint jár el. „Tudnunk kell pedig ezt is, hogy az Oktalan állatok nem ők magokban viszik véghez az Istennek dicsőreteit, hanem az emberek azoknak szemléléséből vesznek alkalmatosságot, és azoknak példájok által, mintegy kézen fogva vezéreltetnek az Istennek dicsőítésére”.¹¹ Minden tárgyalt állat esetén leírja az élőlény természetét, jellemzését, táplálkozását, hasznát, majd moralizáló, teológiai jellegű tanulságokat állapít meg.¹²

Bár magyar bestiáriummunka Miskolczi németből átlátnált művét megelőzően nincs, a természeti világot erkölcsi példatárként tekintő felfogásmód a tanító egyházi műfajoknak, leginkább prédikációknak köszönhetően évszázadok alatt mélyen beivódott a közgondolkodásba.¹³ Elég, ha csak azokra a soha nem látott, egzotikus élőlényekkel kapcsolatos szólásokra, hiedelmekre gondolunk, amelyek a századok alatt megjelentek a folklórban. A 20. századi író munkája mellőzi a természeti lények Istenre, vallásra vonatkozóató értelmének fejtegetését. Nagy Lajos művében a szövegszerűség szintjén egy-két topikus állatleírási motívumot – pl. a sasról szóló leírás bizonyos motívumai¹⁴ vagy a fejét homokba dugó strucc – leszámítva nincs nyoma a középkori bestiáriumok hagyományának. Ugyanakkor az erkölcsi fejtegetéseket kibontó, allegorizáló tartalmat megfogalmazó felfogás és megközelítési mód elfogadottsága jelzi a közvetett hatást. Az író biztos kézzel kezeli, az olvasó biztos érzékkel értelmezi ezt a kifejezési formát.

9 APÁCZAI CSERE JÁNOS: *Magyar Encyclopaedia*. Utrecht, 1653. Nagy Lajos művében az egyes állatok abban a sorrendben követik egymást, mint a *Magyar Encyclopaediában*. Az állatok neve után az oldalszám szerepel, ahol Apáczai Csere János munkájában a leírásukat olvashatjuk: oroszlán 204–205, szarvas 205, krokodil 207, róka 207–208, egér 211, kígyó 212, sas 213, gólya 213, fönix 214, páva 214–215, tyúk 215, harcsa 219.

10 *Physiologus – a Zsámboki-kódex állatábrázolásaiival*. Ford. MOHAY András; utószó, képmagy. KÁDÁR Zoltán. Helikon, Bp., 1986.

11 MISKOLCZI GÁSPÁR: *Egy jeles vad-kert, avagy oktan állatok históriája*. Lőcse, 1702. 5.

12 LÁSD VERSÉNYI GYÖRGY: *Miskolczi Gáspár*. Irodalomtörténeti Közlemények 16(1906). 4. sz. 425–446.

13 VÖ. LUKÁCSY SÁNDOR: *Magyar Bestiárium = Uő: Isten gyertyácskái*. Jelenkor, Pécs, 1994. 161–180.

14 SZALAY KÁROLY a sasról írt humoreszk kapcsán állítja egymás mellé Apáczai Csere János, Miskolczi Gáspár és Nagy Lajos szövegét, s az alapmotívumokban hasonlóságot talál. SZALAY KÁROLY: *Komikum, szatíra, humor*. Kossuth, Bp., 1983. 121. A módszeres összevetés valószínűleg kimutatna további egybeeséseket.

Nagy Lajos a tudományos-ismeretterjesztés didaktikus hanghordozását, ill. a régiség komoly és nehéz irodalmi műfajait a humor frissességével töltötte meg. A tankönyvek tudálékossága felkínálja Nagy Lajos számára a stílusparódia lehetőségét. Az évezredes irodalmi hagyományok ötvözete pedig markáns keretet biztosít. A Pliniustól a középkori kereszténységen keresztül felvezetett irodalmi műfaj továbbélését a modern tudomány szempontjából *képtelennek* tűnő, de nagyon is a valós moralizáló tanulságok megfogalmazása jelenti.

II.

Bár a *Képtelen természetrajz* számos izgalmas társadalmi és/vagy politikai kérdést vet fel, de ezúttal a művet az emberi viselkedés, az emberi gondolkodás természetrajzánaként vizsgáljuk. Fordítsuk tekintetünk a humán etológus Nagy Lajosra.

Nagy Lajos humoreszkjeiben gyakran von párhuzamot állat és ember között. A karcolatok az állatábrázolások ürügyén az emberi természetet térképezik fel. „A disznó igen lusta állat, fekvésen és evésen kívül semmit nem csinál, legfeljebb egy kicsit turkálja az orrával a földet, s ezt a műveletet kedélyes rőfögéssel kíséri. Ezenkívül semmit sem csinál. Az úgynevezett disznóságokat nem ő, hanem az ember követi el. Megjegyezzük itt, hogy ez nemcsak a disznóságokkal van így, hanem a számságokkal és a marhaságokkal is”.¹⁵

De nemcsak az emberi mibenlét tekintetében tekinthető természetrajznak Nagy Lajos könyvecskéje. Az egyes művek minden sora könnyed asszociációs narrációjával és fölényes humorával szellemes kritikáját, gúnyolódó természetrajzát adja a sémákra és közhelyekre építő emberi gondolkodásnak. Megfigyelhetjük pl. a vicchez és annak értéséhez elengedhetetlenül szükséges gyors gondolattársításokat. „A gólya egy madár, két gólya két madár. Két gólya és három csirkefogó, az öt jómadár. A döglött gólya már nem madár, mert nem tud repülni. De azért a repülőgép még nem madár, ha tud is repülni”.¹⁶

Tarján Tamás kismonográfiájában azt írja, hogy Nagy Lajos szatírájának egyik meghatározó vonása, hogy egyszerre szólal meg nála a „dühödtté indult és a hideg logika”. Ennek legjellemzőbb példája „lankadatlan harca a *közhelyek* ellen, vagy tágabban: a tarthatatlanná állandósult, a hazug közléstípusok és műfajok ellen”.¹⁷ Tarján mindezt a banalitásokban rejlő hazugságokkal való szembenállásával, az igazság képviselőjének művészi maximájával együtt tekinti. Az életmű egésze és a visszaemlékezések alátámasztják, hogy ezt az erkölcsi elvárást Nagy Lajos magára kötelezőnek tartotta. Ugyanakkor a közmondások elferdítésénél, kiforgatásánál, a különböző típusú közhelyek kigúnyolásánál a tárgyilagos kommentár nem indulatos harcot feltételez, az író sokkal inkább élvezi és szórakoztatónak tartja ezt a lehetőséget. Ezt látszik alátámasztani retrospektív kijelentése a humoreszkek keletkezésének alkotói-pszichikai környezetéről. „Elmém minden feket levette, szinte gyerekes pajkossággal kalandozott el számtalan jelenségen s ha itt-ott szerét tehettem, el-elhelyeztem egy-egy petárdát, s azt hi-

15 NAGY: *Válogatott karcolatok* 94.

16 Uo. 102.

17 TARJÁN Tamás: *Nagy Lajos*. Gondolat, Bp., 1980. 70.

szem, hogy ez a művelet, ennek a művetnek az ellenállhatatlan szándéka volt karcolatíró tevékenységem motorja”.¹⁸

A közmondások, szólások mindig termékeny területét jelentették a nyelvi humornak. Baranyai Decsi János, Dugonics András, Szirmay Antal és mások gyűjteményei mutatják, hogy már a régiség élénk érdeklődéssel fordult ezen frazeológiai egységek felé. Ebben az élő hagyományba kapcsolódott be Nagy Lajos, s egyben – mint az „utód”, Dolák-Saly megállapításából is láthatjuk – tovább is lendítette azt. Az újabb nyelvészeti kutatások szerint napjainkban a humor egyik legkedveltebb területe a közmondásferdítés, az antiproverbium.¹⁹ Ennek számos formáját figyelhetjük meg Nagy Lajos kelléktárában.

A nyelvi humorra a szerző maga is reflektál: „A tyúk, ha tojásait megtojta, akkor kotlik, ami abban áll, hogy tojásait ki akarja keltetni, s ez óhajának különféle jelekkel ad kifejezést. Ez a *kotlik* igen szép szó, ezért egy népszerű közmondásban is szerepel, amely közmondás, annak a mintájára, hogy »a lónak négy lába van, mégis botlik«, így szól: »A tyúknak két lába van, mégis kotlik«”.²⁰ A szólásferdítésnek fonetikai hasonlóságon, hangcserén alapuló formája nem tipikus példája Nagy Lajos nyelvi humorának, bár mint az idézet is mutatja, találunk rá példát.

Sokkal gyakoribb az a forma, amit a fenti citátumban a hangcserén kívül megfigyelhetünk még, hogy a közmondáshoz, frazeológiai egységhez egy vagy többmondatos kommentárt fűz az író. Az előbbi közmondást egészen másképp forgatta ki a lóról értekezve. „A lóról van egy közmondás, amely így szól: »A lónak négy lába van, mégis botlik.« Hát ez a közmondás, mint a közmondások általában, nagy marhaság, mert nem lehet mondani azt, hogy *mégis* botlik, hiszen épp azért botlik az ember is, mert lába van, s ha már valaki, vagy valami a lábával botlik, akkor *annál inkább* botlik, minél több lába van; a lábatlan ember például egyet se botlik. Ezek szerint a legjobb dolga van a százlábúnak, mert attól senki sem veszi rossz néven, ha botlik egyet”.²¹

A ferdíthetőség nem csupán a közmondásoknál, hanem a többjelentésű szavak esetében is termékeny humorforrás. „A fiatal lúd neve liba, ami annál különösebb, mert a tizenhat esztendősen falusi libákat, ha megöregszenek, nem lúdnak, hanem vén tyúknak nevezik.” Az azonos alakú szavak is rengeteg poént kínálnak fel az erre érzékeny nyelvbüvésznek, amit egy groteszkre jellemző nézőpontváltással is megtold Nagy Lajos. „A tyúk a jómadarak közé tartozik, mert tojást ad. Illetve nem adja a tojást, hanem elveszik tőle, ami azonban a rántotta szempontjából mindegy.” Az etimológiailag közös gyökerű, szótöegyezősen alapuló kommentár sem ritka: „A sas ragadozó madár, ami azt jelenti, hogy ha egy sast csirizzel bekenünk, és a falhoz vágjuk, hát odaragad”.

Nagy Lajos *Képtelen természetrajza* Karinthy Tanár úr, kérem című művéhez hasonlóan kiaknázza a helyzetkomikum nyújtotta lehetőségeket. Mintegy inverze Karinthy jól ismert alkotásának. Míg ott a halandzsza a tudatlanság takarására szolgál, addig Nagy Lajos művében

18 NAGY: *Képtelen természetrajz* 5.

19 VARGHA Katalin–T. LITOVKINA Anna: „*Viccében él a nemzet*”. *Magyar közmondás-paródiák*. Nyitott Könyvműhely, Bp., 2005; VARGHA Katalin–T. LITOVKINA Anna: „*Hallgatni Arany, beszélni Petőfi*”. *A magyar antiproverbiumok ferdítési módjai – formai változatok és nyelvi humor*. Magyar Nyelv 103(2007). 2. sz. 179–199.

20 NAGY: *Válogatott karcolatok* 119.

21 Uo. 106–107.

a körmönfont megfogalmazás a tudományosság látszatát keltve leplezi le az áltudományosságot. „A medve húsát nem eszik meg, de talpát, az elemi iskolai olvasókönyvek szerint a vadászok kitűnő csemegének tartják. Hogy a vadászok aztán mit tartanak az elemi iskolai olvasókönyvekről, ez más kérdés, ez nem tartozik a természettudományok körébe”.²² A tudóskodás helyzet- és jellemkomikumát a többszörös nézőpontváltás fokozza. Egyrészt az elemi iskolai tankönyvek tananyaga és a tudományosnak beállított megszólalás közti különbség hangsúlyozása jelenti ezt. Másrészt viszont groteszk hatást kelt az is, hogy Nagy Lajos műve részben épp az iskolai természetrajztankönyvek paródiája.

A sokszoros nézőpontváltás egyik bravúros példája a következő részlet: „A madarak e családjához tartozik még a griffmadár, amely található a mesekönyvekben, és amely táplálkozik a mesekedvelő emberek butaságából, tehát élettartama örök. Életük a törvények védelme alatt áll, amennyiben vadászásukat, azaz a buta emberek agyonütését mindenütt szigorúan tiltják.”

A felvett szerep és az alkalmazott narráció tekintetében a közvetlen hatást valószínűleg Karinthy 1911-es *Együgyű lexikonja* jelenti. Közvetlen példa lehet ez abban a tekintetben is, hogy a sémákra épülő gondolkodásmenetet pellengérez ki. Itt Karinthy a tudós szerepét ölti fel. Annnyira, hogy a közmondásra nyelvészetiileg is pontos definíciót ad. „Rövidre fogott tanácsok és életbölcseességek, melyek szimbolikusan vagy átvitt értelemben fejeznek ki egy tapasztalatokon alapuló igazságot, melyet kellő magyarázattal és értelmezéssel körülményekre és helyzetekre hasznosan alkalmazhatunk. Vigyáznunk kell azonban, hogy helyesen alkalmazzuk őket, és ne tévesszük össze a körülményeket, amelyekre alkalmaztuk”.²³ A meghatározás végén viszont már összekacsint az olvasóval, amikor a proverbiumok körülményekhez pásztírozott használatra hívja fel a figyelmet. Aztán pedig példával is szemlélteti, hogy mire is gondolhatott. Ezek közül ragadjunk ki egy állattal kapcsolatos közmondást: „*Amelyik, kutya ugat, nem harap.* – Megnyugtató tapasztalat, mely szerint bátran lehet közeledni az ugató kutyához. Kezdőket azonban figyelmeztetünk, hogy a kutyák nem tudják ezt a közmondást. Megfordítva: amelyik kutya harap, nem ugat – ez még nincs bebizonyítva, lehet, hogy ugat, csak nem hallani, mert tele van a szája”.²⁴ A közhelyhez fűzött kommentár stílusa és hangneme, ill. a nézőpontváltás egyaránt megelőlegezi Nagy Lajos munkamódszerét. S persze a humorba ágyazott lexikonírói szerep sem áll messze a játékos enciklopédikuság igényétől.

Nagy Lajos képtelenségei valójában a velünk élő valóság nyilvánvaló feltárása. Kosztolányi jól ragadja meg Nagy Lajos humorának alapállását, mikor arról beszél, hogy „látszólagos léhasága mögött tartalmas lélek van, a torz fintor mögött fájdalom és bölcsesség”.²⁵ S miközben őt olvasva jót derülünk, s a humor legkülönbözőbb formáival elszórakoztat, közhelyeket zúz porrá, az asszociációk váratlanságával lenyűgöz, egy egész egyszerű tanulásra int: kerüljük az egyszerűsítő, sematikus gondolkodást. Van mit tanulnunk.

22 Uo. 76–77.

23 KARINTHY Frigyes: *Együgyű lexikon*. Szerk., szöv. gond. UNGVÁRI Tamás. Szépirodalmi, Bp., 1978. 43.

24 Uo.

25 KOSZTOLÁNYI Dezső: *Nagy Lajos. Képtelen természetrajz = Kopaszok és hajasok világgarca. In memoriam Nagy Lajos*. Vál., szerk. TARJÁN Tamás. Nap, Bp., 2001. 112.

‘A LEGLESS MAN, FOR INSTANCE, STUMBLES NOT AT ALL...’: AN ESSAY ON
LAJOS NAGY’S VOLUME, ENTITLED *NONSENSICAL NATURAL HISTORY*

Keywords: *Lajos Nagy, Nagy Lajos, Képtelen természetrajz, Nonsensical Natural History, humour, sketches, natural history, encyclopaedia, bestiarium, proverb*

Lajos Nagy (1883–1954) is one of the most outstanding personalities of the 20th century Hungarian prose. He worked for the endurance, artistically significant not only in belle letter, but also in the genres of publicities. He came up with his brief, humoristic stories about animals in the beginning of the 1920s and in 1922 a collection of these short humoresques was published under the title *Nonsensical Natural History* (*Képtelen természetrajz*). Even after the first publication he made a great number of these humorous sketches – which enchants the reader with their fresh ideas and witty jokes.

Not only the ingenious descriptions are making easier the reception of the reader, but also the fact that those typical texts he mocks are well known by both the reader of his age and that of the recent years. In the first part of my paper I examine the genres of Lajos Nagy’s sketches – the connections between his texts and the genre of the text in the encyclopaedia and in the bestiaries. In the second part, I intend to highlight the method he makes this kind of thinking ridiculous by using these disguised fables as subterfuge to mock the human thinking and behaviour building on schemes and schematic thinking.

„OMUL FĂRĂ PICIOR, DE EXEMPLU, NU SE ÎMPIEDICĂ DELOC...”
DESPRE VOLUMUL LUI LAJOS NAGY *O ISTORIE NONSENS A NATURII*

Cuvinte-cheie: *Nagy Lajos, O istorie nonsens a naturii, umor, nuvelă, științe ale naturii, enciclopedie, bestiar, proverb*

Lajos Nagy (1883–1954) este un prozator eminent al literaturii maghiare din secolul al XX-lea. S-a distins ca scriitor dar și ca publicist în mai multe genuri. Scurtele sale prezentări umoristice despre animale au apărut prima dată în diferite jurnale. Le-a publicat mai târziu și în volum sub titlul *Képtelen természetrajz* (*O istorie nonsens a naturii*) în 1922. A continuat subiectul și după apariția volumului. Genul numit karcolat („zgârietură”) se impune datorită umorului inedit și plin de surprize. Aceste scrieri au un efect direct datorită stilului original al scriitorului și faptului că genurile de text vizate ironic sunt bine cunoscute și de cititorii zilelor noastre. În prima parte a lucrării analizez relația nuvelor lui Lajos Nagy cu genurile următoare: text de științe ale naturii, enciclopedie, bestiar. În a doua parte se dorește prezentarea metodei cu ajutorul căreia scriitorul ridiculizează sub pretextul descrierii animalelor gândirea și atitudinile umane șematice.